

NAUČNOM VEĆU MEDICINSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U BEOGRADU

Na sednici Naučnog veća Medicinskog fakulteta u Beogradu, održanoj dana 19.03.2015. godine, broj 4600/13, imenovana je komisija za ocenu završene doktorske disertacije pod naslovom:

„Neinvazivno ispitivanje arterijske splahnhične cirkulacije u cirozi jetre: povezanost sa serumskim azot monoksidom (NO) i amonijakom”

kandidata Mr dr Tijane Glišić, zaposlene u Klinici za gastroenterologiju i hepatologiju Kliničkog centra Srbije u Beogradu. Mentor je Prof. dr Mirjana Perišić i komentor je Prof. dr Vladimir Jurišić.

Komisija za ocenu završene doktorske disertacije imenovana je u sastavu:

1. Prof dr Miodrag Krstić, professor Medicinskog fakulteta u Beogradu
2. Prof. dr Goran Janković, professor Medicinskog fakulteta u Beogradu
3. Prof. dr Dragomir Damjanov, professor Medicinskog fakulteta u Novom Sadu

Na osnovu analize priložene doktorske disertacije, komisija za ocenu završene doktorske disertacije jednoglasno podnosi Naučnom veću Medicinskog fakulteta sledeći

IZVEŠTAJ

A) Prikaz sadržaja doktorske disertacije

Doktorska disertacija Mr sc Tijane Glišić napisana je na 120 strana i podeljena je na sledeća poglavlja: uvod, ciljevi rada, materijal i metodologija rada, rezultati, diskusija, zaključci i literatura. U disertaciji se nalaze četiri slike, jedna shema, 32 tabele i 74 grafikona. Doktorska disertacija sadrži sažetak na srpskom i engleskom jeziku, biografiju kandidata i podatke o komisiji.

U **uvodu** je definisana ciroza jetre i osnovne patofiziološke posledice anatomskih promena u jetri - portna hipertenzija i hepatocelularna insuficijencija. Objasnjene su hemodinamske abnormalnosti koje dovode do retencije vode i soli, ascitesa i bubrežnog oštećenja. Detaljno su navedene vaskularne promene u vidu hiperdinamske cirkulacije i splanhnične vazodilatacije koje dovode do porasta intravaskularnog volumena, kao i arterijska vazodilatacija koja je regulisana kompleksnom interreakcijom različitih vazoaktivnih molekula i faktora.

Poseban akcenat je stavljen na objašnjenje uloge vaskularnog azot-monoksida u cirozi jetre, regulaciji intrahepatičke endotelne sintetaze u ovoj bolesti i uloge azot-monoksida u regulisanju splanhničnog krvotoka u cirozi jetre. Opisana je uloga vaskularnog endotela i vazoaktivnih supstanci koje se iz njega oslobađaju i utiču na hepatičku mikrocirkulaciju. Predstavljani su i značajni efekti azot-monoksida kao medijatora hemodinamskih abnormalnosti i retencije soli i vode u cirozi jetre.

Objašnjen je značaj amonijaka, produkta metabolizma proteina, kao potencijalnog vazoaktivnog medijatora u portnoj hipertenziji čiji je efekat na splanhnični krvotok relativno malo ispitan do sada.

Ciljevi rada su precizno definisani. Sastoje se u merenju nivoa azotnih produkata metabolizma, serumskog azot-monoksida i serumskog amonijaka, kao potentnih vazo-aktivnih medijatora, ispitivanju povezanosti serumskih vrednosti NO i NH₃ sa vrednostima protoka krvi u visceralnim krvnim sudovima jetre, slezine, bubrega i creva metodom Doppler ultrasonografije kod bolesnika sa cirozom jetre, i ispitivanju splanhnične cirkulacije kod bolesnika sa cirozom jetre u različitim stadijumima ove bolesti.

U poglavlju **Materijal i metodologija rada** navedeno je da je ispitivanjem bilo obuhvaćeno 70 pacijenata sa prethodno dijagnostikovanom cirozom jetre, sa i bez ascitesa, koji su lečeni u Urgentnom centru Kliničkog centra Srbije, kao i ambulantno i stacionarno u Klinici za gastroenterologiju i hepatologiju Kliničkog centra Srbije u Beogradu. Svi učesnici ove studije su dali svoju saglasnost za primenu dijagnostičkih procedura, a ispitivanje je odobreno od strane Etičkog odbora Kliničkog centra Srbije. U studiji su bile ispitane i zdrave kontrole, oba pola. Metode ispitivanja bile su neškodljive za ispitanike, a u vreme izvođenja dijagnostičkih procedura bolesnici nisu primali nikakvu vazoaktivnu terapiju. Mentalni status bolesnika bio je ocenjivan pri prijemu bolesnika u bolnicu korišćenjem modifikacije West Haven kriterijuma. Etiologija ciroze bila je alkoholna, virusna (HBV, HCV), kriptogena i metabolička (Wilsonova bolest). Dijagnostikovanje HBV i HCV bazirala se na HbsAg, HbcAg i HCVAg testovima koristeći ELISA tehnike DiaSorin kitova. Težina oštećenja jetre procenjavana je pomoću Child-Pugh skoring sistema koji je detaljno definisan. Takođe, korišćen je i MELD skor (Model za završni stepen bolesti jetre Mayo klinike), koji je poslednjih godina ustanovljen kao novi model za procenu rezervne funkcije jetre i bubrega, i pokazao je mnoge prednosti u kliničkoj upotrebi. Za detekciju variksa jednjaka, svi bolesnici su bili podvrgnuti ezofagogastroduodenoskopiji. Gradiranje ascitesa bilo je: odsustvo/prisustvo: blag – izražen. Vazodilatatorni fenomen se ispitivao na osnovu merenja lumena i protoka u splanhničnim arterijama (a.hepatica, a.lienalis, a.renalis, a.mesenterica superior) metodom ultrasonografije i kolor Doppler tehnikom. Precizno je naveden način određivanja azot-monoksida u serumu pomoću kolorimetrijskog detekcionog kita (DetectX® Nitric Oxide) dizajniranog da meri nitrat i nitrit prisutan u različitim uzorcima, kao i određivanje nivoa amonijaka u serumu pomoću AMON metode na Dimension® kliničkom hemijskom sistemu (Dimension RxLmax, Dimension R X_{PAND}) za *in vitro* kvantitativno određivanje amonijaka u humanom serumu. Metoda ultrasonografije i kolor Doppler tehnika je obavljena u Odseku za abdominalnu ultrasonografiju Klinike za gastroenterologiju i hepatologiju Kliničkog centra Srbije u Beogradu na aparatu Toshiba Xario SSA 660A (konveksna sonda PVT 375BT 3.5 MHz). Ultrasonografska merenja su obuhvatila: veličinu jetre i slezine, promere hepatičke arterije i vene, slezinske arterije i vene, obe bubrežne arterije, gornje mezenterične arterije, Doppler merenje sistolnih i dijastolnih brzina u arterijama jetre, slezine, bubrega i creva, kao i izračunavanje njihovih rezistivnih indeksa, zapreminskog protoka i Doppler perfuzionog

indeksa (DPI). Statističke metode korišćene za ispitivanje povezanosti parametara bile su: metode za procenu značajnosti razlike: χ^2 kvadrat test, Mann Whitney U test, analiza varijanse (ANOVA), test sume rangova (Kruskal – Wallis), Studentov t-test, I metode za procenu značajnosti povezanosti: *Pearson*-ova parametarska linearna i *Spearman*-ova korelacija progresije.

U poglavlju **Rezultati** detaljno su opisani i jasno predstavljeni svi dobijeni rezultati.

Diskusija je napisana jasno i pregledno, uz prikaz podataka drugih istraživanja sa uporednim pregledom dobijenih rezultata doktorske disertacije.

Zaključci prikazuju najvažnije nalaze koji su proistekli iz rezultata rada. Korišćena **literatura** sadrži spisak od 68 referenci.

B) Kratak opis postignutih rezultata

Polazeći od hipoteze da azotni molekuli (azot-monoksid i amonijak) utiču na protok krvi u splahnličnoj vaskularnoj mreži, jer se oni metabolišu u jetri, bubrezima i crevima u portnoj hipertenziji, ovo istraživanje je pokazalo da je dominirao nalaz visokih serumskih vrednosti amonijaka, ali i niskih vrednosti azot monoksida, što se odrazilo njihovim uticajem na hemodinamiku u ispitivanim visceralnim arterijama kod bolesnika sa portnom hipertenzijom.

Vrednost azot-monoksida je rasla sa porastom stadijuma ciroze (Child-Pugh skor), i sa prisustvom ascitesa. Serumski amonijak je bio značajno povećan kod bolesnika sa cirozom, uz velike varijacije. U odnosu na etiologiju, koncentracija amonijaka je bila znatno veća u alkoholnoj cirozi u odnosu na druge uzroke ciroze, a rasla je i sa vrednostima Child-Pugh skora. Vrednost amonijaka je značajno pozitivno korelisala i sa vrednostima MELD skora, što ukazuje na disfunkciju i jetre i bubrega.

Pokazano je i postojanje specifičnosti hemodinamike u renalnim arterijama u odnosu na ostale ispitivane splahnlične arterije, ali i u odnosu leve renalne arterije prema desnoj, kao i specifičnost korelacija protoka sa azot-monoksidom i amonijakom.

Potvrđena je kompleksna specifičnost hemodinamike u jetri i slezini kod bolesnika sa cirozom jetre, kako u arterijskom tako i u venskom protoku krvi. Visoki rezistivni indeksi u

renalnim arterijama, hepatičkoj, slezinskoj arteriji i gornjoj mezenteričnoj arteriji su značajni pokazatelji promena otpora protoku cirkulaciji u portnoj hipertenziji kod bolesnika sa cirozom, a njihova specifična korelacija sa serumskim azot-monoksidom i amonijakom ukazala je na različite vazoaktivne efekte ovih medijatora u različitim delovima splahnhičnog krvotoka.

C) Usporedna analiza doktorske disertacije sa rezultatima iz literature

U ispitivanju splahnhičnog krvotoka Doppler ultrasonografija, kao neinvazivna i pouzdana metoda, se koristi kod bolesnika sa cirozom jetre više od 20 godina (Sacerdoti i sar 1993, Platt i sar 1994, Maroto i sar 1994).

Ispitivanja vazodilatatornih fenomena u sistemskoj i splahnhičnoj cirkulaciji kod bolesnika

sa cirozom jetre su predmet brojnih istraživanja u novije vreme. Splahnhična arterijska vazodilatacija je glavni hemodinamski poremećaj u cirozi jetre, dok je patogeneza periferne (sistemske) vazodilatacije diskutabilna (Liu i sar 2006, Møller i sar 2011, Sacertodoti i sar 2012). Malobrojne studije ispitivale su renalni arterijski protok u cirozi jetre, (Sperandeo i sar 1993, Koda i sar 2000, Rendon Unceta i sar 2001, Foud i sar 2009, Glišić i sar 2014) u kojima je pokazano da postoji povezanost promena u renalnoj hemodinamici kod bolesnika sa cirozom jetre i endogenih vazoaktivnih supstanci.

Ispitivanja su pokazala da je azot-monoksid ključni medijator u hemodinamskim poremećajima u portnoj hipertenziji (Wiest i Groszmann 2002). Endotelne ćelije jetrinih sinusoida stvaraju i oslobađaju azot-monoksid, čime jetra kao organ reguliše vaskularni tonus i otpor u svojim krvnim sudovima i adaptira se na patološke promene u mikrocirkulaciji. Podaci iz literature pokazuju da u cirozi dolazi do endotelne disfunkcije u sinusoidima jetre pod dejstvom različitih faktora, zbog čega se smanjuje sinteza azot-monoksida u sinusoidima jetre, izostaje efekat vazodilatacije, a povećava se vaskularni otpor u jetri (Iwakiri 2012), što su i rezultati ove disertacije potvrdili. Nasuprot tome, u endotelu splahnhičnih i sistemskih arterija povećava se sinteza azot-monoksida, dovodeći do splahnhične vazodilatacije.

Nađene su značajne negativne korelacije samo između dijametra leve renalne arterije i serumskog azot-monoksida što se objašnjava intrarenalnom vazokonstrikcijom kao posledicom kompleksnih uticaja u portnoj i sistemske cirkulaciji. Ove promene opisane su u ranoj pre-ascitesnoj fazi ciroze jetre i prethode pojavi hepatorenalnog sindroma (Tublin i sar 2003, Gotzberger i sar 2008, Arroyo i sar 2008, Fouad i sar 2009).

Dijametar leve renalne arterije je značajno negativno korelisao sa serumskim azot-monoksidom, što ukazuje na vazokonstrikciju te arterije. Dijastolna brzina u levoj renalnoj arteriji je značajno negativno korelisala sa serumskim amonijakom, kao i sa brzinom krvi u slezinskoj veni kod bolesnika sa cirozom. Dijastolna brzina u levoj renalnoj arteriji se smanjivala sa porastom serumskog azot-monoksida i amonijaka kod bolesnika sa cirozom, a specifični protok samo u levoj (ali ne i u desnoj) renalnoj arteriji može se objasniti spleno-renalnim refleksom - postojanjem specifičnih neuronskih veza između slezine i levog bubrega, koje učestvuju u normalnoj regulaciji arterijskog krvnog pritiska i renalnog protoka krvi, dok u portnoj hipertenziji učestvuju u renalnoj i kardiovaskularnoj disfunkciji. Studija Jacobs-Kaufmann, Hamze i sar, u periodu od 2003-2012.g pokazala je da azot-monoksid, uz druge medijatore, povećava izlazak tečnosti iz slezinskog vaskularnog korita, povećanjem intraspleničnog mikro-vaskularnog pritiska, delovanjem medijatora na aferentne i eferentne krvne sudove slezine. Promene u intraspleničnom protoku i dejstvo azot-monoksida aktiviraju aferentna splenična i eferentna renalna nervna vlakna. Specifičnost slezinskog protoka u cirozi jetre bila je predmet istraživanja u Klinici za gastroenterologiju i hepatologiju Kliničkog centra Srbije (Perišić i sar 2005).

Interesantno je da su u ranom stadijumu ciroze (Child A) nađene manje vrednosti azot-monoksida a u odmakloj cirozi (Child C) veće vrednosti ovog medijatora, što se slaže sa rezultatima drugih autora (Battista i sar 1997 i 2001, Albornoz i sar 2001, Arkenau i sar 2002, Lluch i sar 2004, Papadopoulos i sar 2010, Bosch i sar 2010).

Amonijak je potencijalni vazoaktivni medijator u portnoj hipertenziji, ali je njegov efekat na splahnčni krvotok relativno malo ispitivan (Popescu i sar 2012, Glišić i sar 2014). Njegove vrednosti su bile u značajnoj korelaciji sa težinom oštećenja jetre procenjenoj po Child-Pugh skoru između grupa što je slično nalazima Trantina i sar.2009.god., kao i u odnosu sa prisustvo

kolateralne cirkulacije (Montasser i sar.2014.). Ovi rezultati korelacije amonijaka sa MELD skorom su publikovani od strane kandidata Mr sc med Tijane Glišić i sar. u Journal of clinical Ultrasound 2014.god.

D) Objavljeni radovi koji čine deo doktorske disertacije

1. **Tijana M. Glišić**, Mirjana D.Perišić, Sladjana Dimitrijević, Vladimir Jurišić. Doppler Assessment of Splanchnic Arterial Flow in Patients with Liver Cirrhosis: Correlation with Ammonia Plasma Levels and MELD Score. Journal of Clinical Ultrasound 2014;42(5):264-9.

E) Zaključak (obrazloženje naučnog doprinosa)

Doktorska disertacija „**Neinvazivno ispitivanje arterijske splanhnične cirkulacije u cirozi jetre: povezanost sa serumskim azot monoksidom (NO) i amonijakom**” predstavlja originalni naučni doprinos u kliničkom ispitivanju, radu, kao i u terapijskom pristupu fenomenu arterijske vazodilatacije, jer se danas menjaju stavovi o primeni beta-blokatora, posebno kod rezistentnog ascitesa, ili beta-agonista u lečenju portne hipertenzije. Novo, neočekivano otkriće je specifičnost protoka u levoj renalnoj arteriji, koje potvrđuje hipotezu o postojanju spleno-renalnog refleksa.

Kompleksnost ovog istraživanja je u ispitivanju dva nezavisna vazoaktivna medijatora azotnog porekla (azot-monoksid i amonijak) koji su inače specifično promenjeni u cirozi jetre, ne samo u pogledu sinteze prema stadijumu bolesti, već i u odnosu na njihov uticaj na različite segmente splanhnične cirkulacije.

Ova doktorska disertacija je urađena prema svim principima naučnog istraživanja. Ciljevi su bili precizno definisani, naučni pristup je bio originalan i pažljivo izabran, a metodologija rada je bila savremena. Rezultati su pregledno i sistematično prikazani i diskutovani, a iz njih su izvedeni odgovarajući zaključci.

Na osnovu svega navedenog i imajući u vidu dosadašnji naučni rad kandidata, komisija predlaže Naučnom veću Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu da prihvati doktorsku disertaciju dr Tijane Glišić i odobri njenu javnu odbranu radi sticanja akademske titule doktora medicinskih nauka.

U Beogradu, 20.04.2015.

Članovi Komisije:

Prof. dr Miodrag Krstić

Prof. dr Goran Janković

Prof. dr Dragomir Damjanov

Mentor:

Prof. dr Mirjana Perišić

Komentor:

Prof. dr Vladimir Jurišić
